УДК 75.03

Н.Ю. Әлмиева

ҖЫРЧЫ РӘССАМ БАКЫЙ УРМАНЧЕ

Статья посвящена одной грани многогранного таланта выдающегося татарского художника Баки Урманче – его музыкальной одаренности. Судя по отзывам современников, по аудио-записям, Баки Урманче имел природные данные настоящего народного певца с мощным мужественным голосом, харизмой и знанием татарской народной традиции.

В статье рассматриваются его вокальные и личностные данные, особенности его незаурядного вокального исполнительства.

Ключевые слова: Баки Урманче, талант певца, голос, личность.

The article is devoted to one facet of the multifaceted talent of the outstanding Tatar artist Baki Urmanche – his musical talent. Judging by the reviews of contemporaries, according to audio recordings, Baki Urmanche had the natural characteristics of a real folk singer with a powerful manly voice, charisma and knowledge of the Tatar folk tradition.

The article examines his vocal and personal data, the features of his outstanding vocal performance.

Keywords: Baki Urmanche, singer's talent, voice, personality.

РСФСРның халык рәссамы, ТАССРның халык рәссамы, Казакъстан ССРның атказанган рәссамы, Татарстанның Габдулла Тукай исемендәге дәүләт премиясе лауреаты Бакый Идрис улы Урманче (1897–1990) – татар мәдәниятенең легендасы. Аның иҗади мирасы күләмле һәм күптөрле. XIX гасырда туып үскән, туксан өч яшенә җитеп дөнья куйган Бакый Урманче – XX гасыр Россия тарихының югары күтәрелү һәм түбән тәгәрәү чорларын кичергән татар сәнгати мәдәнияте манзарасында үзенең биографиясе белән ике гасырны, ике дәверне тоташтырган күренекле зыялыбыз. Традицион татар тормышында үскән һәм дини тәрбия алган, Европа төрендәге татар профессиональ сынлы сәнгатенә нигез салган Бакый Урманче – күпкырлы талантка ия гаҗәеп зур философ та. Урманче шәхесенең асылын безгә төшенәсе дә төшенәсе әле [Монасыйпов, 2014]. Рәссам Б. Урманче татар мәдәнияте тарихында бүген дә нәкыш, скульптура һәм графика өлкәләрендә күренекле әсәрләр иҗат иткән Оста буларак кына түгел, ә музыкаль сәләткә, зур диапазонлы тавышка ия булган чын җырчы, татар моңын тирәнтен аңлаган һәм аңа мөкиббән киткән шәхес буларак та кызыксыну уята. XIX гасыр ахырында туган Б. Урманче шәхесе хезмәт белән көн күреп, бәйрәмнәрдә рәхәтләнеп күңел ачарга яраткан традицион татар авылы мохитендә формалаша. Ул авылның бөтен музыкаль атмосферасын – җырларын, бәетләрен, догаларын үзенә сеңдереп үсә.

Б. Урманче тавышы яздырылган магнитофон кассеталары миңа Флора ханым аша килеп иреште. Чөнки Г. Ибраһимов исемендәге Тел, әдәбият һәм тарих институтында эшләгән вакытта (1984–1993) миңа аның белән якыннан аралашырга туры килде. Татар фольклоры турындагы әңгәмә корганда, без Бакый ага турында да бик күп сөйләшә идек. Аның күпкырлы таланты хакында зур хөрмәт белән, яратып һәм мавыктыргыч итеп сөйләгәндә, Флора Ваһап кызы Б. Урманченың шигырьләр дә язуын, күп кенә татар җырларын башкаруын, Коръән сүрәләрен дә белеп укуын һәм үзенең шуларны магнитофон тасмасына яздыруын әйтте. Шул вакытта ук Флора ханым минем белән Б. Урманче язган картиналарның репродукцияләре генә түгел, ә шигырьләре дә тәкъдим ителгән китап чыгару турындагы идеясе белән уртаклашты. Мин аңа Урманче җырлавын нотага төшерүне үз өстемә ала алуымны җиткердем: минем өчен XIX гасыр ахырында туган, традицион мәдәни мохиттә тәрбияләнгән кешенең җырлавын нотага төшерү кызыктыргыч, кызыклы һәм үзенчәлекле хезмәт иде! Менә шул рәвешле мин Бакый аганың оста җырчы булуы турында белдем дә инде. Аның талантының бу ягы якын дусларына – мәдәният әһелләренә, әлбәттә, билгеле була. Кунаклар килгәндә дә, үзе кунакка барганда да ул җырларга яраткан.

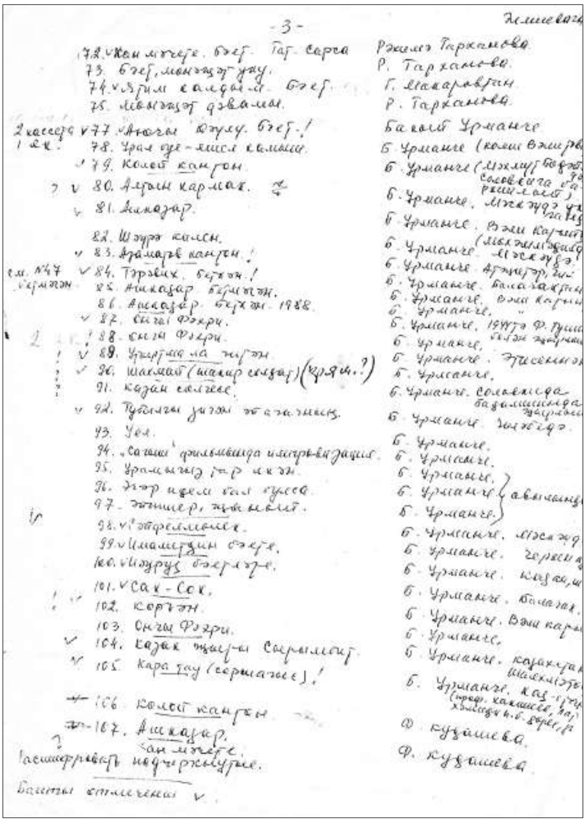

Аудиокассетадагы җырларның исемлеге

Аудиомонтаж ясалган компакт-кассеталарның, шулай ук андагы җырлар исемлегенең бер өлешен Флора Ваһап кызы миңа Санкт-Петербургка күченеп китәр алдыннан тапшырды, ә калганнарын кабат җибәрде, – шулай итеп, мин Бакый Урманче җырлавында кечкенә генә фонограмма архивына ия булдым. Исемлекнең күләменә һәм легендар рәссам башкаруында татар халык музыкасы жанрларының төрлелегенә соклануымны бүген дә яшерә алмыйм. Анда озын көйләр дә, бәетләр дә, Коръән уку да, кардәш халыкларның җырлары да кергән. Алынган язмаларның сыйфаты бер үк дәрәҗәдә яхшы булмаса

да, аларның күбесен нотага төшерергә мөмкин иде. Флора ханымның үтенече буенча, мин бу эшне шактый тиз тоттым.

Аннары хат язышу чоры башланды. Миндә Флора Ваһап кызының изге теләкләр, дусларча соклану белән тулы берничә хаты саклана, һәм мин аңа барысы өчен дә чиксез рәхмәтле. Аның хатларының җылылыгы очраклы конвертлар сайламавында да чагыла: аларның тышында әле Сара Садыйкова, әле Бакый Урманче үзе сурәтләнгән.

Без рәхәтләнеп хезмәттәшлек иттек, безне Бакый Идрис улының җырлавына соклану берләштерде һәм көч бирде. Минем почта аша җибәргән ноталарымның бер өлешен (1996)[1] алганнан соң, ул шунда ук, шатланып, шагыйранә нәзакәтле итеп җавап хаты яза: «тирбәлгән ноталар»га карап, Урманче тавышын ишетүен, аларда рәссамның мәрмәрдән эшләнгән сыннары һәм үтә күренмәле нәкыше «чагылышын, яңгырашын»[2] тоюын бәян итә иде.

Флора ханым халык җырларын башкаруга һәм аларның хәзерге мәдәнияттәге язмышына һичкайчан битараф булмады. Ул үзе дә татар халык җырларын тыңлаганда туган хисләре белән уртаклашты: алар лаеклы яңгыраса, соклануын белдерде; халык җырларының чынчынлап, илһамланып башкарылуына яшьләрнең битарафлык күрсәтүен күреп көенде.

Үзенең хатларында ул әлеге китап турында да хыялланды: «Урманче җырларын аерым китап итеп бастырып чыгарсаң, яхшырак булыр иде, алар бик аз түгел бит». Бу юллар аның ихлас яратуы һәм кайгыртучанлыгы белән сугарылган.

Бакый Идрис улы һәм Флора Ваһап кызы бик үзенчәлекле, гармонияле гаилә һәм иҗат берлеге төзеделәр. Ул һәрвакыт өенә ашыкты, чөнки ире аны һәрчак өзелеп көтә иде. Флора ханымның даими кайгыртуы аркасында рәссам Бакый Урманче озын-озак яшәп кенә калмады, тугры татар хатынының тырышлыгы, шуңа өстәп, кыр тикшеренүләре алып барган фольклорчының һөнәри гадәте – информант (аның да ниндие әле!) белән аралашканда микрофонны тиз генә кабызып куя белүе – безгә Бакый аганың куәтле тормыш энергиясе белән

[1] Урманче җырларының 1996 елгы нота төшермәләре (156 битне кара) соңрак «Мир Баки Урманче» (Казань, 2005, с. 261–271) китабында басылган булып чыкты. (Кызганычка каршы, эчтәлек ягыннан менә дигән бу басмада нотага төшерүченең Н.Ю. Әлмиева икәнлеге күрсәтелмәгән. Китапның әзерләнүе һәм нәшер ителүе турында мин берничә елдан соң гына белдем.) Алар түбәндәгеләр: Коръәннән ике өзек, «Сәйфелмөлек дастаны» көе, «Сак-Сок бәете», «Имаметдин турында бәет», «Аючы Дәүлү бәете», «Нәүрүз көе», «Азаматов кантон», «Ашказар», «Ончы Фәхри көе», «Сүрша кыз» җырлары. Аларның аңлатмаларын, мөгаен, Ф.В. Әхмәтова-Урманче эшләгән. Ул китапта, кызганыч ки, ноталарны җыючы «Азаматов кантон» җырының битләр тәртибен бутаган: нота төшермәләренең өченче бите юк, җырның сүзләре дөрес язылмаган; метроном мәгълүматлары төшеп калган. «Ончы Фәхри көе» һәм «Сүрша кыз» җырларында ноталарның битләре буталган, метроном уртага күчкән, «Ончы Фәхри көе»нең соңгы нота юлы китапны басканда киселгән. Әлеге нота төшермәләре, минем төзәтүләрем белән, 2017 елда чыккан китапка кертелде. Шулай ук нота юлларын язу форматы да үзгәртелде.

[2] 157 биттә Ф. Әхмәтованың Н. Әлмиевага язган хатыннан өзекне кара.

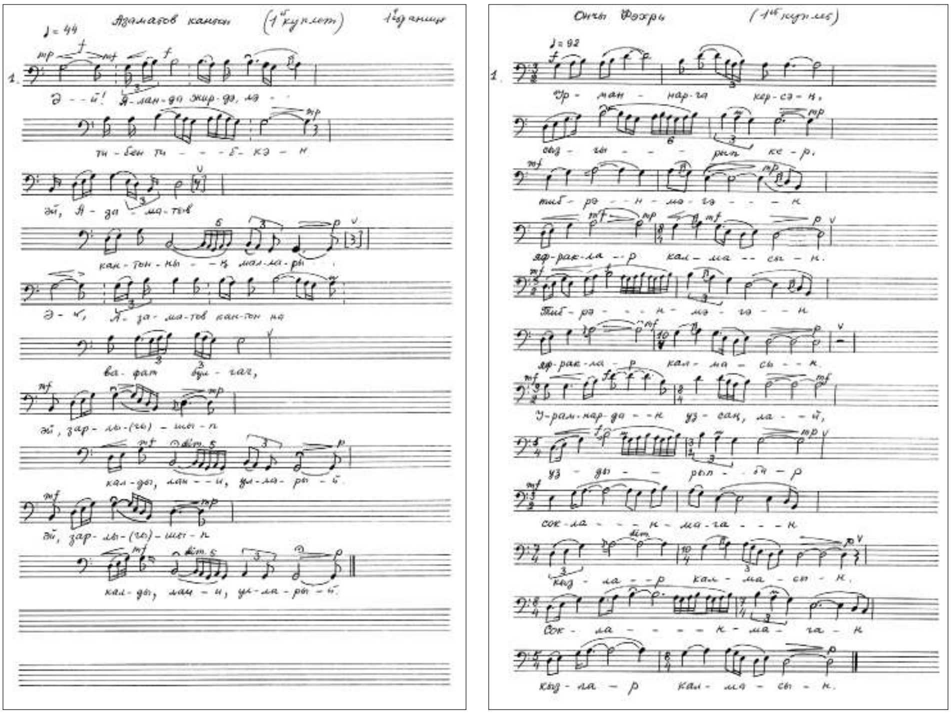

Урманче җырларының нота төшермәләре. 1996 елда Н. Әлмиева тарафыннан эшләнгән.

сугарылган кыю баритонның сыгылмалы тембры һәм тирән татар моңы борылмаларын ювелир осталыкта башкаруы белән үзенә җәлеп итүче җырчы тавышын саклаган. Әлеге үзенчәлекләр Б. Урманченың барлык җырларына да (шул исәптән аның шактый өлкән яшьтә яздырылган язмаларына да) хас. Флора ханым Б. Урманченың сәнгати мирасы турында гына түгел, музыкаль, җыр мирасын да кайгыртып һәм теркәп, яраткан хатыны һәм фольклорчы буларак, үзенең тарихи миссиясен тулысынча үтәгән.

Бакый Урманче үзенең язмаларында фольклор традицияләренә тугрылыклы һәм аларны дәвам итүче чын җырчы буларак чыгыш ясый. Ул лирик һәм героик яңгырашка ия киң диапазонлы баритон тавышка ия булган. Еллар үткән саен, Урманченың тавышы үз көчен югалтмый, ә түбәнрәк регистрга да җәелеп, кайвакыт органга хас куе бас ноталарын бирә. Бакый Идрис улының тавышы табигый куелышлы, җырлау культурасы югары, артикуляциясе искиткеч. Урманче үзенең тормышын бары җырчы карьерасына гына багышлаган булса, һичшиксез, күренекле татар җырчысы булыр иде.

Күренекле рәссамның тууына 120 ел тулу уңаеннан бу юлларның авторы тарафыннан аның тавышы язмаларын (китапның CD кушымтасы бар) һәм җырларының нота төшермәләрен үз эченә алган китап әзерләнде [Альмеева, 2017][1]. Шунда ук беренче тапкыр татар,

[1] Кушымтада китапның һәм аудиодискның фоторәсемен кара.

башкорт һәм казакъ темаларына Урманченың гаҗәеп рәсемнәре урнаштырылды. Әлеге музыкаль җыентыкта татар һәм башкорт халыкларының *озын көйләре*, кыска җырлар (*кыска көйләр*), бәетләр, казакъ җырлары, Коръән сүрәләре бар.

Озын көйләр җырчы Бакый Урманче мирасының иң зур һәм кыйммәтле өлешен тәшкил итәләр. Озын көй – татар һәм башкорт фольклорында изгеләрдән изге, ул башкаручының яхшы тавышка ия булуын гына түгел, шәхес буларак җитлекккәнлеген дә таләп итә торган жанр. Интонацион яктан катлаулы, мелизмнарга бай озын көйләрне башкару – татар һәм башкорт ир-ат җырчыларының югары пилотажы, бу – зур тормыш тәҗрибәсе һәм рухи үсеш таләп итә торган катлаулы сәнгать, – кагыйдә буларак, матур яңгырашны да, батырлыкны да, үткәннәрне уйлап әрнүне дә үз эченә ала. Аутентик җырчы өчен озын көйнең музыкаль стихиясе – иҗат кыры. Һәм ул татар көйләренең таралу кануннарын тоемлау, татар моңына, мелизмнарына (алар иҗади инстинктка буйсына) ия булу аша гамәлгә ашырыла. Бакый Идрис улы Урманчега болар барысы да нәселдән бирелгән: музыкага табигый сәләт һәм традицион этник җыр мохите. Ул озын көйләрне (*«Урал су буе яшел камыш», «Өнчы Фәхри көе», «Азаматов кантон»*), кайчагында өчәр-өчәр катлаулы җәенке строфаларны гаҗәеп осталык белән башкара, үз тавышы белән шундый оста идарә итә, катлаулы борылмаларда һәм озын сузылышларда эчтән иректе кеше буларак ачыла, җыры-тавышы белән кеше җанының тормышын сөйли һәм тасвирлап бирә, традицион текст талантлы итеп башкарылганда пәйда була торган икенче планны тудыра. Аның җыры – харизматик зат җырлавы ул, җырчы халык җәүһәренең куәтле энергетика тулы аурасын, бу җырлардагы рухи кичерешләр ташыган интонацияләрнең лирик яки героик пафосын яңадан торгыза. Флора Ваһап кызы раславынча, аеруча яратып башкарган *«Өнчы Фәхри көе»н* җырлаганда, Бакый Урманче

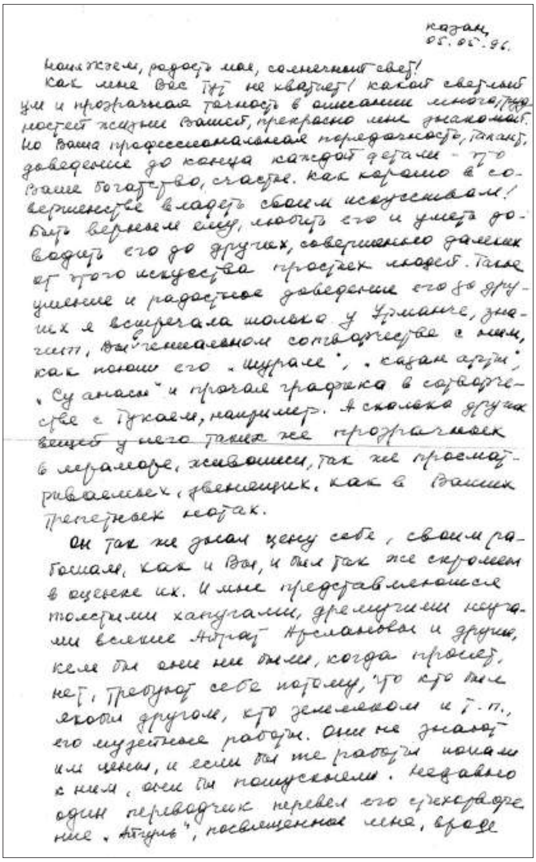
Казань,
05.05.96.
Наиләкәем, радость моя, солнечный свет!
Как мне Вас тут не хватает! Какой светлый ум и прозрачная точность в описании многих подробностей жизни Вашей, прекрасно мне знакомой. Но Ваша профессиональная передачность, такт, доведение до конца каждой детали – это Ваше богатство, счастье. Как хорошо в совершенстве владеть своим искусством! Быть верным ему, любить его и уметь доводить его до других, совершенно далеких от этого искусства простых людей. Такое умение и радостное доведение его до других я встречала только у Урманче, значит, в [illegible] сотворчестве с ним, как, например, его «Шурале», «Казан арты», «Су анасы» и прочая графика в содружестве с Тукаем, например. А сколько других вещей у него таких же прозрачных в мраморе, живописи, так же просматриваемых, звенящих, как в Ваших трепетных нотах.
Он так же знал цену себе, своим работам, как и Вы, и был так же скромен в оценке их. И мне представляются [illegible] [illegible], дремучими неучами всякие Азраты Арслановы и другие, кем бы они ни были, когда просят, нет, требуют себе потому, что кто был якобы другом, кто земляком и т.п., его музейные работы. Они не знают им цены, и если бы те работы попали к ним, они бы [illegible]. Недавно один переводчик перевел его стихотворение «Айгуль», посвященное мне, вроде

Ф. Әхмәтованың Н. Әлмиевага язган хатыннан өзек

үз тавышына үзе сокланган кебек. Күтәренке авазлар гүя әллә нинди матур төсләргә кереп җемелдиләр: бу язма Урманченың җырчы тавышы иң көчле вакытта эшләнгән.

Урманче тавышы рәхәтләнеп «коенган» иң зиннәтле көйләрнең берсе – татар җырчылары да бик яратып башкара торган башкорт халык җыры *«Азаматов кантон».* Ул җырлаганда тавышны шундый итеп эшкәртә ки, без курай моңнарын ишеткәндәй булабыз: Эй!» дигәндәге көчле тавыш бөтен киңлекне тутырып сузыла, ә аннары югала, ишетелми башлый, әмма ул туктамый, табигать белән кушылып, япа-ялгыз калган башкаручының күңелен биләп ала. Аның тавышы кайвакыт органик яңгыраш ала, көйнең озак сузылышы һәм көчле тавыш сулышының баһадирларныкыдай киң булуын күрсәтә. Көчле киң тын-сулышка ия Урманче тавышы көйнең кояш югарылыгындагы биеклекләренә ирешә дә, строфа ахырында, кирәк икән, ярымкараңгы ай яктылыгына төшә. *«Калды ла-и-и-и-и-и-и-и»* сүзендә һәм алга таба һәр ярымстрофа азагында ул башкорт курайчылары кебек тамак белән җырлый башлый (*өзли*): мелострофа ахырында музыка уен коралының сузынкы тавышы җырчыныкы белән кушылып китә. Әйе, Бакый Урманчеда бераз гына булса да өзләүнең авыз камаштыргыч тембры яңгырый: музыкага үтә сәләтле кеше буларак, башкортларның әлеге башкару манерасын ул Мәскәүдәге сыйныфташларыннан үзләштерә, тасмадагы язмасында да ул дусларының бик тә җырларга яратуларын искә ала.

«Мәдинәкәй» лирик җырында Урманче гаҗәеп матур ирләр тавышы белән гүзәл хатын-кыз портретын ясый, аның күңелләрне әсир иткеч көе, сак кына *diminuendo*сы, йөрәктән чыккан җылы сүзләре – барысы бергә идеаль мәхәббәт образын тудыра.

Аның җырлавы көй-мелизмнарның нәфис «чигешен» хәтерләтә. Шундый сыгылмалылыкны флейтада уйнаучы музыкантлар гына тудыра алалар, кошлар гына шулай иркен сайрыйлар. Бакый Урманче башкаруында бормалы көйләрнең эчке потенциалы бик зур: кайбер аерым авазлар эчендә дә бормалар бар! Әмма җырчы иҗатында барлык аваз орнаментлары шулкадәр серле һәм органик бер-берсенә үрелеп бара ки, туган телендә – татарча музыкаль фикерли алган кеше генә моңа сәләтле.

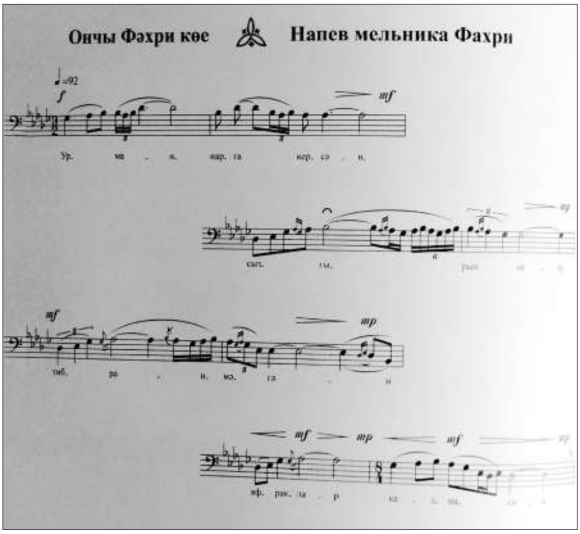

Халык җырлары нәкъ менә Урманче кебек музыкаль сәләткә ия затлар

тарафыннан буыннардан-буыннарга тапшырыла. Музыкальлек, табигый сәләт, көчле тавыш аларны традицион репертуарлы итә: авылларда мондый кешеләр һәрвакыт аерылып торалар.

Әлбәттә, Бакый Урманче татар һәм башкорт халыкларының чын осталык таләп иткән озын көйләрен башкарган. Әмма шунысы да бар: ул тормышының Алма-Ата чорында (1941–1956) отып алган казакъ җырларын да гомер буе онытмаган. «Сүрша кыз» җыры[1] – казакъ халык иҗатында акын тарафыннан думбырага кушылып башкарылган классик ир-ат лирикасының гүзәл үрнәге. Бу жанрга караган җырларны башкарганда юл башындагы сузынкы авазларда казакъларның «Э-й!» дип кычкырулары ирләр тавышының матурлыгын һәм куәтен генә күрсәтеп калмый, бәлки тетрәндергеч сүзләр аша гашыйклыкны чагылдыра. Мәшһүр җырны башкарганда, Урманче сузынкы авазларда, күңеле белән, думбыраның көчле тибешен дә ишетә кебек.

Татар, башкорт, казакълар фольклорындагы озын лирик җырларны (концерт рәвешендә дияргә мөмкин) Бакый Урманче үз табигатенә хас осталык белән башкарган. Өлкән яшьтә (тәкъдим ителгән аудиоязмаларның иң соңгылары туксанынчы яшендә яздырылган!) булуына карамастан, ул йомшак лирик тавышка һәм көчле энергетикага ия була. Болар рәссамның музыкаль талантын ачып сала. Татар җыр культурасы киңлегендә – тормыш-көнкүрештә дә, концертта да – Бакый Урманче кебек татар һәм башкорт халыкларының озын көйләрен (аларның асылы – моңлы көй сызыгын оста итеп ачып бирүдә, орнаменталь көй стихиясенә, сузынкы авазлар динамикасына ия булуда) якты да, дәртле дә итеп башкаручы түбән регистрдагы ирләр тавышы – сирәк күренеш.

Бакый Урманченың җыр мирасында озын көйләр белән янәшә гаять популяр авыл жанры – *урам көе* үрнәкләре дә бар, аларны яшьләр кичке уеннарда гармунга кушылып җырлаганнар, шулар белән егетләрне армиягә озатканнар. Бу җырларның катлаулы булмаган текстлары табигый рәвештә ирләрнең кичерешләр дөньясын тулыландыра.

Телдән телгә күчкән татар халык музыкасының бәет жанры һәрчак традицион татар тормышының бер өлешен тәшкил иткән. Бакый Урманченың аудиомирасында бәетләр музыкаль стиль һәм башкару үзенчәлекләре буенча төрлечә тәкъдим ителгән. Аеруча киң таралган каноник «Сак-Сок бәете» гел көйләп укылган. Урманче бабай каргалган балаларны кошка әверелдерү турындагы озын һәм моңсу хикәятне йомшак, ягымлы һәм тыныч тавыш белән, мавыктыргыч итеп балаларына һәм оныкларына сөйли кебек.

[1] Флора ханымның аудиоязмаларында һәм «Мир Баки Урманче» китабында бу җыр «Сары чәчле кыз» булып бара. Чынлыкта исә казакъ җыры «Сүрша кыз» дип атала. Аның авторы – күренекле казакъ халык-профессиональ җырчысы Жаяу Муса (1835–1929). Әлеге мәгълүматларга аныклык керткәне, шулай ук җырның төгәл казакъча текстын һәм тәрҗемәсен җибәргәне өчен казакъ этномузыкологы, сәнгать фәннәре кандидаты Динә Жусупбәк кызы Әмировага (Алма-Ата) тирән рәхмәтемне белдерәм.

Әмма тормыштагы фаҗигалы тарихларны сөйләгән бәетләр дә бар, бу аларны баллада белән якынайта. Бәеттә, гомумән, тәүбә итү, эч серен сөйләү (трагик яки лирик) мотивы салынган. Башкаручының сюжетны бәян иткәндәге хис-кичерешләре катлаулы лирик бормалар кертүне сорый, ә үзеннән – тавышны диафрагмага таянган тынга (опертое дыхание) куеп җырлау осталыгы таләп итә. Болар барысы да мишәр ирләр традициясенә хас. Бакый Урманче башкарган бәетләр арасында аерым торган *«Аючы Дәүлү бәете»* – шуларның берсе. Һәлак булган персонаж исеменнән сөйләнгән фаҗигалы үлем тарихын баритон тавышлы Урманче драматик буяуларга төреп, озын көй итеп башкара. Кечкенә аудиоархив тасмасындагы бердәнбер мелострофада бу балладаның җырлап хикәяләнәчәге һәм аның тыңлаучыларга ничек йогынты ясаячагы турында сөйләнә.

«Нәүрүз көе» – Иран һәм Урта Азия халыкларында язгы Нәүрүз бәйрәме көннәрендә, өйдән өйгә кереп, бүләк җыйганда башкарыла торган традицион җыр жанры. Нәүрүз көен җырлау татар мәдрәсәләре шәкертләре арасында традициягә әверелә. Урманче өчен бу – үз тормыш тәҗрибәсенең чагылышы. Мәдрәсә шәкерте буларак, ул үзе дә мәчет файдасына сәдака җыюда катнашкан. Бу шундый уникаль күренеш ки, Бакый Урманче Идел буе татарларыннан язып алырга мөмкин булмаган сирәк фольклор традициясен тапшыручы буларак чыгыш ясый (ә бу нәкъ менә фольклор традициясе: ул шигъри текстның мифологик билгеләрендә дә, көйнең музыкаль үзенчәлекләрендә дә чагылыш тапкан). Урманче (һәм, әлбәттә, Флора ханым) ярдәме белән, без мәдәният тарихы һәм музыка фәне өчен сирәк очрый торган календарь-йола көен саклый алдык, ул үзенең музыкаль параметрлары буенча Урта һәм Түбән Идел буе татар халык музыкасы традициясе контекстына туры килеп тора.

Традицион дини тәрбия һәм белем алган кеше буларак, Бакый Урманче Коръән сүрәләрен яттан укыган, һәм Флора Ваһап кызының сүзләренә караганда, бу аның көндәлек тормышының бер өлешен тәшкил иткән. Аудиодиска Коръән уку да аның шактый зур өлешен алып тора. Шунысы игътибарга лаек: Урманчеда дини текстларны укыганда еш күзәтелә торган төссез басынкылык юк. Анда аның шәхси үзенчәлеге алга чыга: ул догаларны эпик чәчән кебек укый. Шул ук вакытта аның үгет-нәсыйхәт бирү, юату интонацияләре Коръән укучының зирәк мөгаллим, кайгыртучан ата булуын ассызыклый.

Кассета тасмаларында ике дубльгә һәм берничә строфасы гына җырланган җырлар да бар, болар – һәрвакыт көйнең вариантлары. Урманче җырларның интонацияләрен аерым көйнең интонацион кырында һәм, гомумән, озын татар көе стихиясендә табигый рәвештә яшәүче чын халык җырчысы буларак үзгәртә.

Фондтагы Бакый Идрис улы Урманче җырлавында яздырылган язмаларны тыңлаганнан соң, безгә кырыс ирләр тормышының кайгы һәм шатлыклары турында сөйләүче тулы бер каһарман лирика дөньясы ачыла. Урманче җырлау өчен сайлап алган, аның тормышы һәм

иҗатының бер өлешенә әверелгән үрнәкләрдә кеше язмышлары турында аның сыннары белән ассоциацияләнгән тирән кичерешләр дә, нәкышен балкытып торган гүзәллек идеалына соклану да бар. Барлык озын көйләр, шулай ук озын көйләргә әверелгән бәетләр, Бакый Урманче өчен – җанның очыш киңлеге, әлеге җанның тормышын тасвирлау өчен җырчы-оста тавышының гаҗәеп матур буяулары белән язылган «тавыштан киндерләр». Әлеге буяулар кульминацион ачык сузыкларда – Шаляпиннныкы кебек куәтле бас, лирик югары авазларда – йомшак кына җемелдәү, серле түбән авазларда бәрхет «курай» тавышы рәвешен ала. Болар барысы да – гаҗәеп иҗат актлары: алар аның тыңлаучыга мөрәҗәгатендә дә, көчле кешенең үз эченә бикләнеп, ялгыз калуында да чагыла.

Бакый Урманченың тормыш юлы һәм иҗаты музыка белән тулы була, ул аның эшләренә үтеп керә. Ул дуслары җыелганда җырлый. Ул музыка тыңлап картиналар яза һәм иҗат иткәндә җырлый. Аның күпләрне дулкынланырга мәҗбүр иткән «Сагыш» скульптурасының якын дусты, күренекле татар композиторы Ренат Еникиевнең оркестр белән виолончель өчен элегиясендә чагылуы очраклы түгел. Ире иҗат иткән әсәрләрнең музыкальлеге турында Флора Әхмәтова сокланып яза: « Аның Тукай белән бергәләп язылган “Шүрәле”, “Казан арты”, “Су анасы” һәм башка графикалары ничек җырлап тора!»[1] Һәр игътибарлы кеше аның картина һәм скульптураларындагы әлеге музыканы ишетә.

Бакый Идрис улы Урманче җырлаган һәм Флора Ваһап кызы Әхмәтова яздырган гүзәл татар халык музыкасы үрнәкләре – үткәннән киләчәккә җибәрелгән, халыкның гүзәл һәм камил музыкаль иҗатында кодка салынган һәм безнең ата-бабаларыбыздан XXI гасыр яшәүче буыннарга легендар Бакый Урманченың күпкырлы һәм игелекле таланты аша тапшырылган юллама.

Әдәбият

Альмеева Н.Ю. Музыка жизни Баки Урманче (Бакый Урманче моңнары). К 120-летию художника. Со звуковым приложением. Казань: Заман. 2017. 96 с.: ил. + CD.

Духовный мир Баки Урманче. Казань, 2005. 303 с.

Монасыпов Ш.Х. Духовный мир Урманче (Художник, скульптор Баки Урманче) // *Монасыпов Ш.Х.* Портреты выдающихся деятелей искусства Татарстана (в духовно-научном освещении) / Казан. гос. консерватория. Казань, 2014. С. 8–66.

Әлмиева Наилә Юныс кызы,
этномузыколог, сәнгать фәннәре кандидаты,
Россия сәнгать тарихы институтының (Санкт-Петербург)
фольклор секторы өлкән фәнни хезмәткәре,
Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе

[1] 157 биттә хаттан өземтәне кара.